

VLAAMSE IDENTITEIT OF VERDEELDHEID ? Straatmanifestaties als graadmeter voor groepsgevoel

GITA DENECKERE*

“(...) het is trouwens altijd onjuist om verschijnselen in een bepaald land zomaar uit het karakter van zijn inwoners te verklaren. Want een inwoner van een land heeft minstens negen karakters, een beroeps-, een nationaal, een staats-, een klasse-, een geografisch, een geslachts-, een bewust, een onbewust en misschien ook nog wel een privé-karakter; hij verenigt deze in zich, maar ze lossen hem op en eigenlijk is hij niets anders dan een kleine, door die vele straaltjes uitgespoelde poel, waar ze in binnensijpelen en waar ze weer uit stromen, om samen met andere beekjes weer een andere poel te vullen. Daarom heeft elke wereldbewoner ook nog een tiende karakter, en dat is niets anders dan de passieve fantasie van ongevulde ruimten; het staat de mens alles toe, behalve dat ene : serieus te nemen wat zijn op z'n minst negen andere karakters doen en wat er met ze gebeurt; dus met andere woorden, juist niet dat wat haar eigenlijk zou moeten vullen”.
Robert Musil, De man zonder eigenschappen. Amsterdam, Meulenhoff, 1988, tweede druk in vertaling, p. 45-46.

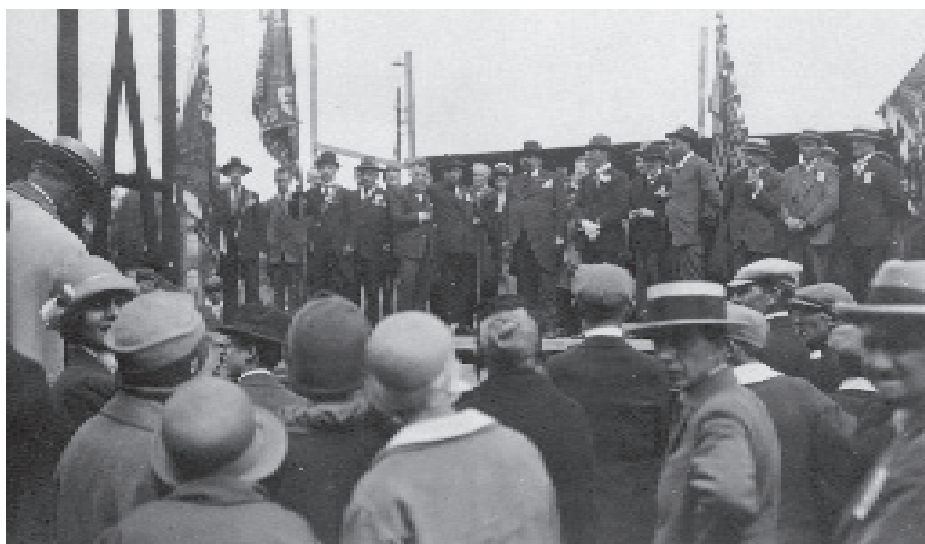
DE HISTORIOGRAFIE STAAT TEGENWOORDIG BOL VAN TEKSTEN EN DISCUSSIES OVER ‘IDENTITEIT’, ZONDER DAT ER DUIDELIJKHEID, LAAT STAAN EENSTEMMIGHEID BESTAAT OVER HET BEGRIP ZELF. IN DIT ESSAY WORDT EEN POGING ONDERNOMEN OM HET STATISCHE BEGRIP ‘IDENTITEIT’ TE VERHELDEREN DOOR HET TE VERVANGEN DOOR HET FREUDIAANSE CONCEPT VAN DE ‘IDENTIFICATIE’. OP DIE MANIER KOMT DE *VERHOUDING* TUSSEN INDIVIDU EN GROEP CENTRAAL TE STAAN EN KUNNEN WE DE VERSCHILLENDE VORMEN VAN GROEPSBINDING IN DYNAMISCHE EN NIET-EXCUSIEVE TERMEN BESCHOUWEN. VERVOLGENS KOMT DE VRAAG AAN BOD WAT STRAATMANIFESTATIES ONS KUNNEN LEREN IN VERBAND MET IDENTIFICATIE EN GROEPSBINDING(EN). BIJ WIJZE VAN GEVALSSTUDIE MET BETREKKING TOT HET THEMA ‘NATIONALISME’ GEEFT DE AUTEUR EEN SCHETS VAN DE REVENDICATIEVE MANIFESTATIES VAN DE VLAAMSE BEWEGING VAN 1831 TOT 1940.

I. Identiteit en identificatie

Het vraagstuk van de identiteit vanuit het individu benaderen, is een werkbare manier om een onduidelijk begrip te verhelderen. Identiteit, meer bepaald daar waar het in combinatie met nationaal gevoel gebruikt wordt, is vandaag bij uitstek een begrip met een wervende, mobiliserende kracht. Een beetje zoals het begrip volksaard dat ooit was. De vaagheid van het begrip is daar wellicht niet vreemd aan. De meerduidigheid van het woord ‘identiteit’ is trouwens op zichzelf al een beschouwing waard : volgens van Dale betekent ‘identiteit’ zowel ‘eenheid van wezen, volkomen overeenstemming’ als ‘eigen karakter, het individuele kenmerk’. Met andere woorden verwijst ‘identiteit’ zowel naar gelijkheid en onderlinge overeenstemming als naar datgene wat het verschil met anderen uitmaakt. Zodra men concreet probeert in te vullen wat identiek is in de verzameling van alle Vlamingen en wat deze verzameling nu precies van alle andere gelijkaardige verzamelingen (Nederlanders, Fransen, Kroaten, Slovaken, ...) onderscheidt, komt men echter voor problemen te staan.

Nationale identiteit is een vlag die verschillende ladingen dekt en bovendien sterk tijdgebonden is. Alhoewel het natiebegrip de laatste jaren op een wetenschappelijke en

gedistantieerde manier wordt ondervraagd - we denken bijvoorbeeld aan de studies van Ernest Gellner, Miroslaw Hroch en Eric Hobsbawm - blijft er een moeilijk te vatten restwaarde. Op welke manier(en) wordt de identiteit van de leden van een natie door een gemeenschappelijke taal, geschiedenis én mythologie vorm gegeven? In hoeverre kunnen de mensen die nu het Vlaamse grondgebied bevolken zich - louter objectief gesproken - op één en dezelfde geschiedenis beroepen? Kunnen we het probleem niet beter omdraaien en ons afvragen hoe en waarom het collectief geheugen met nationale mythen bevolkt is geworden? Op die manier wordt de maatschappelijke functie van de historici aan de orde gesteld. Er zijn historici die nationale mythen meehelpen opbouwen en andere historici die deze mythen meehelpen afbreken. Het volstaat hier te verwijzen naar de controverse rond het boek van Anne Morelli om vast te stellen hoe actueel deze problematiek wel is. De vragen omtrent nationale mythevorming en historische 'waarheid' blijven opborrelen. Vanaf wanneer werden de Vlaamse mythen concurrentieel met de Belgische? Zal de Belgische mythe ooit verdrongen worden? Kunnen mensen zonder mythen leven? Waartoe leiden bijvoorbeeld de pogingen om de nationale identiteit in zogenaamd objectieve, etnische kenmerken te gronden? En wat met volkeren die in verschillende staten leven, tot op zekere hoogte eenzelfde taal spreken en een gemeenschappelijke geschiedenis hebben, terwijl er toch geen sprake is van nationale identiteit? Zo kan een kind zien dat tussen Vlamingen en Nederlanders, Walen en Fransen, Oostenrijkers en Duitsers, ... kleine verschillen bestaan. Het is alleen bijzonder moeilijk om die verschillen precies onder woorden te brengen, wil men het niveau van de voor de hand liggende moppen overstijgen. Een ander probleem zijn

• Bormsbetoging te Roeselare, circa 1928.
(Foto ADVN, Antwerpen)

de verschillen en breuklijnen die men binnen een natie kan onderscheiden : sociale, religieuze, levensbeschouwelijke, professionele, regionale, dialectologische, leeftijds- en geslachtsverschillen doorkruisen voortdurend de illusie van de nationale eenheid en beconcurreren in wisselende mate de wij-gevoelens rond de nationale vlag.

Hoe raken we wijs uit de problematiek van eenheid en verdeeldheid ? Er wordt al één en ander opgehelderd als we vertrekken van de verdeeldheid van het individu : elke wereldbewoner heeft minstens negen of tien karakters en maakt bijgevolg tezelfdertijd deel uit van verschillende groepen. Op die manier komt de *verhouding* tussen individu en groep centraal te staan. De band tussen het individu en de groep, is door Sigmund Freud in zijn *Massenpsychologie und Ich-analyse* uit 1921 de identificatie genoemd. Identificatie of de vereenzelviging met een leider (of een leidende idee) is essentieel voor elke groepsvorming en lijkt mij als concept werkbaarder dan het statische 'identiteit'. Freud schreef dat elk individu door identificatie naar vele kanten gebonden is en zodoende deel heeft aan vele 'massazielen', terwijl er toch ook ruimte blijft voor een 'klein beetje zelfstandigheid en originaliteit' ¹. De identificatie maakt dus geen aanspraken op exclusiviteit. Het is wellicht geen toeval dat Musil en Freud hun gedachten over de identificatie van het individu met verschillende groepen na de Eerste Wereldoorlog neerschreven. Toen plaatste de verbazingwekkende bereidwilligheid van de arbeidersmassa om voor Vorst en Vaderland te vechten vele intellectuelen voor grote vraagtekens. Het niet-exclusieve karakter van de identificatie kan hier een theoretische verklaring bieden. In de arbeidershistoriografie is het pas recent Hobsbawm die erop wijst dat de steun aan de eigen natie in oorlog voor gewone arbeiders allerm minst incompatibel was met de demonstratie van klassenbewustzijn en internationalisme. Onlogisch was dat niet : de oorlogspropaganda in '14-'18 appelleerde fundamenteel aan het 'burgerschap' dat voorheen zeer sterk door de socialistische beweging werd gepropageerd ². Bovendien werkte de - bijwijlen gewelddadige - vooroorlogse strijd voor de democratisering van het openbaar leven de identificatie van de arbeidersklasse met de natie paradoxaal genoeg in de hand.

II. Straatmanifestaties als uitdrukking van Vlaams groepsgevoel

Wat kunnen straatmanifestaties ons leren in verband met identificatie en groepsgevoel ? De geschiedenis van de Vlaamse beweging biedt in dit verband veel interessante stof tot nadenken. Met de huidige stand van het onderzoek kan ik uit die stof slechts enkele essayistische beschouwingen distilleren. Er is vooralsnog geen inventaris van de

1 S. FREUD, *Massenpsychologie en Ich-analyse*, Meppel, Amsterdam, 1987 [1921], p. 78.

2 E.J. HOBSBAWN, *Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge, 1990, p. 88-89, p. 123-126; ID., "What is the workers' country ?", in *Workers : worlds of labor*, New York, 1984, p. 49-65; ID., "Working-Class Internationalism", in F. VAN HOLTHOORN & M. VAN DER LINDEN (ed.), *Internationalism in the labour movement*, Leiden-New York-Copenhagen-Cologne, 1988, p. 3-16.

betogingen en massamanifestaties van de Vlaamse beweging voorhanden, die op enige volledigheid aanspraak kan maken. Met de focus op straatagitatie in de grote steden Brussel, Antwerpen, Gent en Luik heb ik in het kader van mijn doctoraat de voornaamste literatuur over de Vlaamse beweging uitgekamd en onderzocht welke effecten de Vlaamse betogingen sorteerden in het brede maatschappelijk-politieke veld van meer dan een eeuw Belgische geschiedenis (1831-1940). Daarnaast werden reeds inventarissen gemaakt van de betogingen in België voor de jaren 1927-1929, 1936-1938 en 1953-1974³.

Aan de hand van een studie van straatmanifestaties kan in theorie een preciezer beeld gegeven worden van de aanhang - numeriek en sociaal - van de Vlaamse beweging. Het is zeker geen onfeilbare, laat staan alleenzalmakende methode om daar meer zicht op te krijgen, maar toch een mogelijke toegangsweg tot een meer gefundeerd begrip. In de polemische literatuur rond onderwerpen die verband houden met de nationalismen wordt immers vaak geschermd met emotioneel geladen begrippen als 'het Vlaamse volk' dat laaiend van verontwaardiging als één man gerechtigheid eiste of 'het Waalse volk' dat als één man in opstand kwam tegen de toegevingen aan de Vlamingen.

Op het eerste gezicht is de numerieke mobilisatiekracht van nationalistische betogingen, zowel van Vlaamse, Waalse als Belgicistische zijde, tegenover die retoriek nogal ontluisierend. Dit wil niet zeggen dat deze betogingen geen bredere steun in hun respectievelijke 'gemeenschappen' gevonden zouden hebben. Wel is het zo dat deelname aan een betoging een grotere identificatie met een omstreden zaak vergt dan bijvoorbeeld een stem uitbrengen. De bemerkingen over de meervoudige identificaties van het individu en de vluchtigheid van massamanifestaties even terzijde gelaten, veronderstelt het deelnemen aan betoging enig engagement, mede omdat men zich op de grens van het niet-conventioneel politiek gedrag begeeft⁴.

Hier is ook een waarschuwing op haar plaats : straatmanifestaties zijn in zekere zin bedrieglijk als graadmeter voor groepsgevoel. Het zijn vluchtige, efemere en vergankelijke formaties, die de leiders ervan niettemin de illusie kunnen geven dat ze de massa - die zich vaak slechts in een vlaag van enthousiasme of verontwaardiging kortstondig achter

3 G. DENECKERE, *Sire, het volk mort. Collectieve actie in de sociale geschiedenis van de Belgische Staat (1831-1940)*, RUG, 1993, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, p. 201-249, p. 833-921; M. MAES, *Betogingen als actiemiddel in het interbellum. Inventaris en analyse van de jaren 1927-1929 en 1936-1938*, KUL, 1987, onuitgegeven licentiaatsverhandeling; M. DEWEERDT, *Inventaris van de betogingen in België 1953-1974*, Leuven, 1975; J. SMITS, *Inventaris van de betogingen in België 1960-1974. Samengesteld op basis van het Rijkswachtarchief en de dagbladen De Standaard, Het Laatste Nieuws, La Libre Belgique, Le Soir en Le Peuple*, Leuven, 1982; C. ERYNCK, *Straat en parlement in het interbellum. Een eerste benadering : repertorium van de Straatmanifestaties te Brussel, 1933-1940*, RUG, 1985, onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

4 Zie J. SMITS, *Democratie op straat. Een analyse van de betogingen in België (1953-1974)*, Leuven, 1985, p. 104.

hen schaarst - ook duurzaam voor het goede doel kunnen mobiliseren. Militanten veronderstellen van hun achterban dat zij zich in even sterke mate met de beweging identificeren als zichzelf. Maar het gewone lid, de sympathisant en de eenzame betoger heeft ook andere dingen aan zijn hoofd. Hoe sterker de verkleefdheid met een beweging, hoe minder compatibel het aanleunen bij andere groepen wordt; hoe verwarrender en bedreigender de eigen verdeeldheid, hoe vatbaarder men is voor het appèl om één te worden met de groep.

Het efemere karakter van straatmanifestaties belet niet dat er een enorme kracht kan van uitgaan, die geput wordt uit de tijdelijke opheffing van de verdeeldheid en die de beweging dikwijls successen oplevert.

Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen revendicatieve en identiteitsversterkende straatmanifestaties. In wat volgt beperk ik mij tot een onderzoek van de eerste categorie, waarbij de finaliteit van de manifestatie er in hoofdzaak in bestaat klachten te vertolken en eisen te stellen ten aanzien van autoriteiten en gezagsdragers. Bij identiteitsversterkende manifestaties komt het eisenpakket van de beweging ook wel aan bod, maar ligt de nadruk vooral op de collectieve zelfbevestiging met alle parafernalia die daaraan te pas komen : de jaarlijkse 'hoogdag', eenheidsversterkende rituelen als de samenzang en de vlaggenegroet, het grote belang van symboliek en retoriek, Het massaspektakel is dan een soort toneelvoorstelling waarin het onderscheid tussen acteurs en toeschouwers vervaagt en de massa haar eigen symbolische rol van massa vertolkt. De jaarlijkse IJzerbedevaart is het type-voorbeeld van de eenheidsversterkende manifestatie die sedert de jaren twintig van deze eeuw door de Vlaamse beweging op touw wordt gezet. Opmerkelijk in dit verband is wel dat de IJzerbedevaart van in den beginne al geregeld een forum was waar de verdeeldheid van de Vlaamse beweging door de actoren zelf tot uitdrukking werd gebracht ⁵. Er is dus niets nieuws onder de zon ...

Het identiteitsversterkende effect is in revendicatieve manifestaties niet afwezig : het behoort tot de wezenskenmerken van vluchtige massaformaties dat ze de groepsbinding versterken. Omgekeerd is het revendicatieve aspect ook vaak in eenheidsversterkende manifestaties terug te vinden. Men wordt dus in feite met een gamma van gemengde manifestaties geconfronteerd, waarbinnen het niettemin van belang is een typologie aan te brengen. Hier volgt een beknopte schets van de revendicatieve manifestaties van de Vlaamse beweging sinds de 19de eeuw tot de Tweede Wereldoorlog.

5 A. BECK, *De IJzerbedevaarten, 1945-1965. Een politieke massamanifestatie*, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1996.

- Betoging van het Verbond der Vlaamse Oudstrijders te Maldegem eind de jaren dertig tegen het Frans-Belgisch militair akkoord. (Foto ADVN, Antwerpen)

III. De revendicatieve manifestaties van de Vlaamse beweging (1831-1940)

Van bij haar ontstaan heeft de Vlaamse beweging zich zelden als revendicatieve beweging buiten de officiële politieke structuren opgesteld. Los van schaarse en relatief brave collectieve acties zoals het *Petitionnement* van 1840, oefenden de flaminganten vooral druk uit BINNEN de bestaande partijformaties. Ze maakten geschiedenis door gebruik te maken van de geijkte politieke spelregels. Vanaf het einde van de jaren 1850 overheerste de levensbeschouwelijke tegenstelling de politieke strijd. Deze ontwikkeling impliceerde dat een brede coalitie van flaminganten met diverse levensopvattingen vrijwel onmogelijk te smeden of samen te houden was, de beginperiode van de Antwerpse Meetingpartij uitgezonderd. Vandaar dat het van in den beginne moeilijk was over de Vlaamse beweging te spreken. Behalve bij enkele, vaak machteloze, onafhankelijke primereerde voor de 19de-eeuwse flamingant zijn identificatie met de katholieke of liberale partij doorgaans op zijn Vlaamsgezindheid. De flamingantische minderheid slaagde er niet in de dominante levensbeschouwelijke breuklijn te overbruggen. Er zijn voor de 19de eeuw ook nauwelijks sporen van massamanifestaties rond de taalkwestie, wat de oude stelling bevestigt dat uit het bewustzijn van de verdrukking van de Nederlandse taal in Vlaanderen niet automatisch een massale identificatie met de Vlaamse beweging resulteerde.

De ideologische verdeeldheid enerzijds en het gebrek aan aansluiting bij 'de massa' anderzijds waren niet bevorderlijk voor de luisterbereidheid van de politieke elite ten aanzien van de eisen en verzuchtingen van de Vlaamse beweging. Politieke doorbraken konden wél geforceerd worden op momenten dat de ideologische tegenstellingen tijdelijk opgeheven werden. Dat was het geval in 1873 rond de wet op het taalgebruik in strafzaken en in 1897-1898 rond de Gelijkheidswet. Met de straatagitatie rond de Gelijkheidswet in 1897-1898 kwam het voor het eerst tot een massificatie van de Vlaamse beweging, die op straat tentoon werd gespreid⁶. Nog meer dan de strijd voor de Gelijkheidswet had het objectief van de vernederlandsing van de Gentse universiteit een zeldzaam eenheidsbevorderend effect op de Vlaamse beweging. Maar de eenheid van de Vlaamse beweging zoals die door 'de drie kraaiende hanen' werd verpersoonlijkt, was na de Grote Oorlog zoek.

De Eerste Wereldoorlog verstoorde de emancipatorische opgang van de Vlaamse beweging en hertekende in hoge mate de kaart van de taalstrijd tijdens het interbellum. Door de traumatiserende oorlogsgebeurtenissen nam de mobilisatiekracht rond de communautaire breuklijn sterk toe, maar tezelfdertijd groeide de verdeelheid. Niets is wellicht zo bevorderlijk voor het nationalisme als een oorlog, in die zin dat de identificatie van individuen met de natie precies door de oorlog versterkt wordt en op hun andere identificaties kan gaan primeren. Een soldaat die zoiets ingrijpends als een oorlog heeft meegemaakt voelt zich nadien vaak meer oud-strijder dan arbeider, echtgenoot, dorpeling, socialist of katholiek.

In België stelde zich de vraag : identificatie met welke natie ? Het activisme kan - schematisch en tot op zekere hoogte - beschouwd worden als het gevolg van een grotere verkleefdheid aan Vlaanderen dan aan België, gegroeid uit onvrede over de tot politieke machteloosheid ver(oor)deelde Vlaamse beweging van voor de oorlog. Het activisme heeft de Vlaamse eenheid na de oorlog evenwel geen goed gedaan. De breuklijn tussen gematigden en radicalen werd aangescherpt en de franskiljonse tegenstanders kregen voedsel om het democratische gelijk van de Vlaamse verzuchtingen te dwarsbomen.

In hoeverre was de straat het toneel van het radicaliserende flamingantisme en antibelgicisme tijdens het interbellum ? Met de Leuvense politicoloog Marc Maes - die een inventariserend onderzoek uitvoerde naar betogingen in de jaren 1927-1929 en 1936-1938 - kan geconstateerd worden dat de flaminganten opvallend zelden en

6 A. MESTDAG, *De wet van de straat ... Onderzoek naar de effecten en de functie van sociaal-politieke agitatiemomenten in België*, RUG, 1987, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, p. 353-458.

weinig massaal op straat zijn gekomen in revendicatieve betogingen ⁷, bijvoorbeeld om de realisatie van het minimumprogramma te steunen. Mogelijkerwijze hield de formele erkenning van de eis van de vernederlandsing in de troonrede van 1918 verband met die vrij passieve en afwachterende houding van het grootste deel van de Vlaamse beweging. Het gebaar van erkenning in de troonrede bemoeilijkte ook de vorming van een eensgezinde Vlaams-nationalistische beweging tegen de Belgische monarchie. Het valt tenslotte op dat tijdens het interbellum geen buitenparlementaire Vlaamse eenheidsbeweging rond de vernederlandsing tot stand kwam zoals voor 1914. De franskiljonse tegenpartij was veel meer en massaler betogingsbereid, met name in de jaren 1922-1923. De besluitvorming rond de volledige vernederlandsing in 1929-1930 tenslotte, is nauwelijks met straatagitatie gepaard gegaan.

De grote rancune van de Belgische patriotten tegen de activisten, leidde tot een hevige polarisatie rond het amnestievraagstuk vanaf het einde van de jaren twintig. Opvallend is dat de flaminganten evenmin als voor de vernederlandsing dikwijls massaal voor amnestie op straat zijn gekomen. De spectaculaire verkiezing van de populaire 'ongekroonde koning van Vlaanderen' August Borms in 1929 impliceerde bijvoorbeeld niet dat evenveel Vlamingen de straat op gingen om tegen de 'uitdovingswet' te betogen. De enige massale amnestiebetoging tijdens het interbellum was de VOS-betoging van 23 mei 1937 in Brussel : opnieuw een zeldzame bundeling van Vlaamse krachten over de partijgrenzen heen. Zoals in de strijd rond de vernederlandsing waren de Belgicisten en Franstaligen veel meer en massaler betogingsbereid, met name de oud-strijders. De toenemende herrie rond amnestie in 1928, 1933, 1937 en 1939 was telkens het werk van patriottische oud-strijders, die tegen de steeds grotere concessies van de regeringen aan de flaminganten tekeer gingen. In die zin was het amnestieconflict dus helemaal geen 'communautair' conflict, in de letterlijke betekenis van het woord. Hier stonden geen 'gemeenschappen' tegenover elkaar. Tevens dient beklemtoond dat het amnestieconflict op de spits werd gedreven door extremistische woordvoerders en groeperingen, vooral aan anti-Vlaamse zijde.

Als uitvloeisel van de moeizame verwezenlijking van het minimumprogramma, manifesteerde het antibelgicisme zich steeds virulenter, met een duidelijk crescendo in 1930 - het eeuwfeestjaar - waarin de vernederlandsing van Gent of de belangrijkste vooroorlogse eis van de Vlaamse beweging ingewilligd werd. De anti-Belgische betogingen lijken op het eerste gezicht relatief kleinschalig te zijn geweest en wat de grote steden betreft minder frequent dan men uit Vlaams-nationalistische literatuur kan opmaken. De radicale Vlaams-nationalisten gebruikten in plaats van massademonstraties veeleer kleinschalige, maar jennigerige actievormen. De verstoring van de

7 M. MAES, *op.cit.*, p. 57-58; p. 184.

- De armen gestrekt op de 4de Landdag van het VNV in Gent, 1938.
(Foto ADVN, Antwerpen)

plechtige opening van de vernederlandste universiteit op 21 oktober 1930 is daar een goed voorbeeld van. Bij het aanheffen van de Brabançonne, werd het nationaal volkslied namelijk overstemd door de Vlaamse Leeuw. *La Libre Belgique* en *De Standaard* schreven dat ook professoren de Vlaamse Leeuw gezongen hadden. Het incident kreeg een enorme weerklank, tot op het niveau van de ministerraad.

Ondanks de kleinschaligheid ging er een grote bedreiging van de Vlaams-nationalistische agitatie uit : het beledigen van nationale Belgische symbolen is vanaf de tweede helft van de jaren twintig een terugkerend punt op de agenda van de ministerraad. De alertheid op wetgevend vlak contrasteert met een coulante houding van de rechterlijke macht tegenover anti-Belgische acties. Deze schijnbare ongerijmdheid wordt verduidelijkt als we rekening houden met het feit dat openlijk antibelgisme in de bestaande wetgeving slechts als een politiek misdrijf voor de Assisenhoven kon worden berecht. De jury-rechtspraak verhoogde de kans op vrijspraak én bezorgde de opposenten gratis propaganda. Om die reden waren de ministers van Justitie niet geneigd een streng vervolgingbeleid te voeren tegen het groeiende Vlaams-nationalisme en antibelgisme. Vanwege het averechts effect van politieke processen, waren de wetgevende initiatieven van de uitvoerende macht er dus in toenemende mate op gericht het Vlaams-nationalisme en antibelgisme via strafrechtelijke bepalingen te criminaliseren en uit de politieke sfeer te halen.

Parallel met die repressieve maatregelen probeerde men de dissidenten weer binnen de traditionele partijen en structuren te halen. Via de hogere clerus oefenden regering en koning druk uit om de Vlaamse katholieken, die er vatbaarder voor waren dan liberalen of socialisten, buiten de invloedssfeer van het Vlaams-nationalisme te houden. Inspelend op de identificatie met de Kerk en de katholieke partij, probeerden de nationale autoriteiten met andere woorden die binding te versterken, om de vaandelvlucht van Vlaamsgezinde katholieken naar het radicaliserende Vlaams-nationalisme in te perken. Paradoxaal genoeg was de grote verdeeldheid van de katholieke partij op dat ogenblik wellicht één van de redenen dat sommigen hun heil buiten de traditionele politiek zochten ...

Het bestaande onderzoek van de betogingen tijdens de jaren dertig wijst voorts op een gering gebruik van de straat door het Verdinaso en het VNV voor andere oogmerken dan zuiver militaristisch machtsvertoon. In haar studie van de betogingen in Brussel tussen 1933 en 1940 signaleert Claudia Eryvncck slechts één manifestatie georganiseerd door het Verdinaso en geen enkele VNV-optocht. Marc Maes vond evenmin een spoor van beide formaties in het betogingsveld van heel België in de jaren 1936-1938⁸. De afwezigheid van revendicatieve manifestaties leidt indirect tot de merkwaardige vaststelling dat deze extreem-rechtse formaties eigenlijk volstrekt niets eisten van de Belgische staat. Waarschijnlijk houdt dit verband met het feit dat ze zich buiten de wet stelden. De opvallende plaats van het VNV en het Verdinaso op het straattoneel van de jaren dertig, past niet in het beeld van de kundig georchestreerde massamanifestaties die associaties met de films van Leni Riefenstahl oproepen. De extreem-rechtse Vlaams-nationalisten zonderden zich af van het 'grote' publieke forum en trokken zich terug in hun eigen land- en goud dagen. Deze waren wel degelijk kopietjes van het fascistische machtsvertoon in Duitsland en Italië, met alle rituelen die bij de leiderscultus en de martiale massaloyaliteit hoorden. Maar bij ontstentenis van moderne visuele media hadden de massabijeenkomsten in onooglijke dorpen als Kester, Sint-Kruis-Brugge of Diksmuide uiteraard niet hetzelfde effect op de buitenwereld als een *Reichsparteitag* van de NSDAP.

De spectaculaire acties die Florimond Grammens voor de toepassing van de taalwetgeving ondernam in de jaren 1937-1938, hadden een veel grotere weerklank dan welke VNV-massamanifestatie ook. Grammens was al langer actief in de taalgrensstreek, maar werd definitief berucht door op 9 januari 1937 op klaarlichte dag de onwettige straatnaamborden in Edingen te overschilderen. De actie had een sneeuwbaaleffect. De 'heldhaftige Uilenspiegel' kreeg terstond de medewerking van verscheidene Leuvense studentenverenigingen. Een 200-tal studenten voerden in de nacht van 20 op 21 februari

⁸ Eryvncck ploos het politiearchief van Brussel uit, terwijl Maes een inventaris maakte op basis van vijf dagbladen : C. ERYVNCCK, *op. cit.*, *passim*; M. MAES, *op. cit.*, p. 185-196.

1937 een verrassingsaanval uit in heel Vlaanderen. Vier nachten later werd Leuven eentalig gemaakt. De studenten die het recht in eigen handen namen, lieten zich met graagte verbaliseren. Recidivisme in Gent, waar het stadsbestuur de overschilderde straatnaamborden had laten vervangen, zorgde voor de aanhouding van Grammens, wat uiteraard koren op zijn molen betekende. Grammens exploiteerde zijn martelaarschap feilloos. Van in de gevangenis maakte hij propaganda rond zichzelf; hij liet 40.000 postkaarten drukken met zijn foto om die tijdens de grote amnestiebetoging van 23 mei 1937 te verspreiden. Wegens zijn vrijlating kon hij toch zelf aan de betoging deelnemen en werd er als een held binnengehaald. Het is opvallend hoe de studentikoze achterban van Grammens vooral op straat kwam als de ‘Man der Daad’ opnieuw met het gerecht in aanvaring kwam. De Grammens-acties waren zoals bekend bijzonder doeltreffend.

IV. Tot besluit

Uit dit korte overzicht van de voornaamste straatmanifestaties van de Vlaamse beweging vanaf de 19de eeuw tot 1940 kan besloten worden dat de flaminganten zelden *en bloc* op straat zijn gekomen in die periode. Het betogingsgebeuren bevestigt veeleer het beeld van de ideologische verdeeldheid tijdens de 19de eeuw en het fundamentele verschil in politieke stijl tussen gematigde flaminganten en radicale Vlaams-nationalisten tijdens het interbellum.

De identificatie met de Vlaamse zaak was in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog allerm minst een exclusieve binding. Voor vele gematigde flaminganten speelden andere loyauteiten een rol en belemmerden andere groepsbindingen een totale verkleefdheid met de Vlaamse beweging. De radicale Vlaams-nationalisten hadden zich aan die schizofrene positie ontworsteld, doch maakten door hun fanatiek extremisme de Vlaamse eenheid nog onmogelijker.

Vlaamse identiteit is geen ‘natuurlijk’ en tijdloos gegeven, dat elke man of vrouw die in onze contreien opgroeide bij wijze van spreken met de moedermelk heeft ingezogen. Het bewustzijn van de historische veranderlijkheid en het niet-exclusieve karakter van de uiteenlopende vormen van identificatie met een natie en/of met andere groepen, kan niet genoeg aangescherpt worden : het is de beste beveiliging tegen de mythe van de nationale identiteit.

* GITA DENECKERE (1964) is doctor in de geschiedenis en als postdoctoraal onderzoeker van het FWO werkzaam aan de RUG. Ze deed tot dusver vooral onderzoek naar de effecten van collectieve actie in de hedendaagse geschiedenis en publiceerde onder meer *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*, Antwerpen/Gent, Hadewych/AMSAB, 1997. Haar lopend onderzoek wordt geïnspireerd door inzichten uit de freudiaans-lacaniaanse psychoanalyse.